Do użytku służbowego
Na prawach rękopisu.

B I U L E T Y N

2 / 1 9 6 2

MUZEUM REGIONALNE LASOWIAKÓW TOWARZYSTWA OPIEKI NAD ZABYTKAMI
w Kolbuszowej

Do użytku publicznego
Na prawach rękopisu

BIULETYN

2/1962

MUZEUM REGIONALNE LASOWIAKÓW TOWARZYSTWA OPIEKI NAD ZABYTKAMI W KOLBUSZOWEJ

SPIS TREŚCI

Kazimierz Moskwa
Rzeszów

OSADNICTWO ŁUŻYCKIE W POWIECIE KOLBUSZOWSKIM

Kultura łużycka należy do najciekawszych ludów, występujących w pradziejach naszego kraju. Zjawiła się tu ona z początkiem III okresu epoki brązu, tzn. około 1300 lat p.n.e. Według uznanych poglądów powstała ona z kultury przedłużyckiej i trzcinieckiej, przy czym pierwszej wymienionej przypisuje się ostatnio coraz większą rolę 1/. Omawiany zespół istniał nie tylko w epoce brązu, lecz także w okresie halsztackim epoki żelaza, a całkowicie zanika dopiero z początkiem okresu lateńskiego, czyli około 300 lat p.n.e.

Nazwę swą kultura łużycka zawdzięcza Łużycom, gdyż właśnie tam odkryto pierwsze, typowe dla niej stanowiska, cmentarze ciałopalne. Zajmowała ona olbrzymie terytorium: obszar prawie całej polski poza północno – wschodnim jej skrawkiem, wschodnią część Niemiec Republiki Demokratycznej, a także północne partie Czechosłowacji. Wschodnia jej granica zamyka się mniej więcej na linii Bugu i górnego Sanu, przy czym w niektórych miejscach wychyla się nieco na wschód.

Ze względu na zajmowanie tak olbrzymiego terytorium, łatwo dopatrzyć się w poszczególnych regionach różnic w kulturze materialnej, które wskazują na istnienie pewnych lokalnych grup ludności. W Polsce południowej wydzielono dwie grupy: górnośląsko – małopolską 2/ i tarnobrzeską 3/. Ta ostatnia zajmowała obszar województwa rzeszowskiego, południowo zachodnią część województwa lubelskiego i południowo – wschodnie połacie województwa kieleckiego. Znana jest ona z około 200 stanowisk rozmieszczonych w około 150 miejscowościach. Z liczby tej 7 stanowisk znajduje się w obrębie powiatu kolbuszowskiego /Jagodnik stan. 1, Kopcie stan. 5, Majdan stan. 2, Ostrowy Tuszowskie stan. 1, Trzęsówka stan. 1, Trzesówka stan. 2 oraz Turza stan. 1/.

Tę stosunkowo skromną liczbę stanowisk kultury łużyckiej na naszym terenie należy w pewnym sensie tłumaczyć niedostatecznym jeszcze stanem badań, a przede wszystkim dość duża odległość od większych rzek. Zdecydowana większość obiektów grupy tarnobrzeskiej kultury łużyckiej skupia się nad rzekami: Wisłą, Sanem, Wisłokiem i Wisłoką lub w bliskim sąsiedztwie tych rzek. Warto zwrócić uwagę, że stanowiska łużyckie w okolicy Kolbuszowej znajdują się w bliskim sąsiedztwie rzek miejscowych.

Najwcześniej odkrytym łużyckim stanowiskiem na omawianym terenie jest cmentarzysko w Majdanie. Zwrócił na nie uwagę z początkiem naszego stulecia Włodzimierz Demetrykiewicz 4/. Pozostałe stanowiska odkryte zostały w latach 1944 – 1961, a głównie w latach 1958 – 1961 przez M. Skowrońskiego i autora niniejszego artykułu. Według notatek K. Rogawskiego 5/, cmentarzysko ciałopalne, bliżej kulturowo i chronologicznie nieoznaczone miało znajdować się w Woli Raniżowskiej. Bardzo możliwe, że było to stanowisko łużyckie, lecz dotąd informacji tej nie udało się uściślić.

Cmentarzyska są bardzo charakterystycznymi stanowiskami dla kultury łużyckiej. W grupie tarnobrzeskiej jest ich około 150. Najciekawsze odkryto dotąd w: Trzęsówce pow. Kolbuszowa, Sokolnikach, Machowie, Knapach, Gorzycach i Zbydniowie pow. Tarnobrzeg, Kopkach, Ulanowie – Zwolakach pow. Nisko oraz Grodzisku Dolnym pow. Leżajsk. Na terenie omawianym oprócz Trzęsówki i Majdanu, cmentarzysko znajdowało się również w Kopciach.

W Kopciach przeprowadzono drobne badania w r. 1960, lecz wyniki ich są niezbyt zadowalające. Obiekt ten jest zupełnie zniszczony 6/.

Niezwykle interesujące natomiast jest cmentarzysko w Trzęsówce. Prace wykopaliskowe, prowadzone tu w latach 1959 i 1961 dały wprost rewelacyjny wynik 7/. Pozwalają one twierdzić, że było to najbogatsze z odkrytych dotąd cmentarzysk w grupie

tarnobrzeskiej i jedno z najbogatszych w kraju. Odkryto nań 336 grobów ciałopalnych z bardzo interesującym wyposażeniem. Przedstawia ono olbrzymią wartość naukową w sensie poznania wielu zagadnień związanych z grupą tarnobrzeską. Dotyczy to kultury materialnej, czasokresu istnienia tejże grupy, jej kontaktów z kulturami scytyjskimi, ówczesnych stosunków społecznych, a także innych spraw. Tymczasowe rezultaty badań tego obiektu były już przedmiotem drobnych komunikatów 8/, a szczególnie jego opracowanie jest przedmiotem obszernej pracy przygotowywanej przez autora.

O ile cmentarzyska w kulturze łużyckiej spotyka się bardzo często, to z osadami sprawa przedstawia się wprost odwrotnie. W grupie tarnobrzeskiej odkryto je dotąd zaledwie w 11 miejscowościach (Dąbie k. Dębicy pow. Mielec, Jarosław, Ostrowy Tuszowskie pow. Kolbuszowa, Orzechowce pow. Przemyśl, Przeworsk, Rudnik pow. Nisko, Rzeszów, Trzęsówka pow. Kolbuszowa, Turbia pow. Tarnobrzeg, Wietrzno pow. Krosno oraz Zalesie pow. Rzeszów), z których 2 występują na terenie najbardziej nas interesującym.

Osada w Ostrowach Tuszowskich 9/ znajdowała się na piaszczystym wzniesieniu znanym Dziglowa Góra oraz w bliskim jego sąsiedztwie w północnej części wsi. Jest ona bardzo mocno zniszczona. Wykazały to prace wykopaliskowe przeprowadzone nań w r. 1962. Na zachodnim zboczu wzniesienia zauważono ślady zniszczonych jam, a nieco lepiej zachowane ziemianki wystąpiły w bliskim sąsiedztwie poniżej. Wypełniał je ciemnoszary, dość zbity piasek, zawierający ułamki ceramiki oraz grudki przepalonej gliny z odciskami roślin.

Bardziej ciekawą jest osada w Trzęsówce na stan. 2, położona na północnym zboczu piaszczystych wzniesień w południowej części wsi 10/. Zajmowała ona przestrzeń (według dotychczasowego stanu badań) co najmniej 1 ha. Przekopano powierzchnię około 12 arów, odkrywając ponad 120 małych jam. Rzuty ich pokazywały się już na głębokości ok. 20 cm, a dna występowały nie głębiej jak na 100 cm. Jamy te miały najczęściej kształt kolisty o średnicy około 60 – 70 cm. Było także kilka jam większych o średnicy dochodzącej do 150 cm i głębokości do 180 cm.
Wnętrze jam wypełnione było ciemnoszarym piaskiem, stosunkowo mocno zbitym. Znajdowały się w nich także ułamki naczyń, grudki przepalonej gliny, a w niektórych zauważono ślady spalenizny. Funkcję naszych ziemianek trudno jest ustalić. Wymiary ich sugerują, że miały one raczej inne przeznaczenie niż mieszkalne. Wyjaśnić to będzie można po całkowitym opracowaniu wyników badań tejże osady.

Dotychczasowa obserwacja materiałów ceramicznych z omawianego obiektu wskazuje, że był on prawdopodobnie współczesny cmentarzysku, znajdującym się w tej miejscowości na stan.1. Cmentarzysko wspomniane najprawdopodobniej należy datować na czasy od V okresu epoki brązu do wczesnego okresu lateńskiego, czyli na lata około 900 – 300 p.n.e. Bardzo możliwym jest, zatem, że na cmentarzysku tym pogrzebani są mieszkańcy osady ze stan. 2. Zaznaczyć warto przy tym, że na terenie Polski bardzo mało znanych jest miejscowości, w których odkryto i cmentarzysko i osadę kultury łużyckiej.

Oprócz obiektów omówionych trzeba zwrócić uwagę na znaleziska ceramiki kultury łużyckiej w Jagodniku stan.1 oraz w Turzy stan. 1, co do których nie wiadomo jeszcze z jakiego typu obiektem należy je łączę. Mogą to być cmentarzyska lub osady. Sprawę tą można będzie wyjaśnić w oparciu o wyniki badań wykopaliskowych na tych stanowiskach.

Znane stanowiska archeologiczne kultury łużyckiej w okolicy Kolbuszowej stanowią wprawdzie stosunkowo małą grupę, lecz odkryte nań zabytki pozwalają na dokonanie przynajmniej częściowej syntezy pradziejów tejże ludności. Najwięcej materiałów dostarczyło tu cmentarzysko z Trzęsówki stan. 1.

W świetle posiadanych źródeł archeologicznych stwierdzić można, że kultura materialna ludności łużyckiej w powiecie kolbuszowskim stała na wysokim poziomie. Daje się to zauważyć w ceramice, a także w przedmiotach metalowych czy szklanych.

Wśród naczyń wyróżnić można kilka typów: dwustożkowate /Tabl. I, 1 – 3/, garnki jajowate /Tabl. I, 4 – 7/, misy /Tabl. II, 1 – 2/, czerpaki /Tabl. II 3 – 4/, a także placki – talerze /Tabl. II, 5/. Naczynia dwustożkowate pełniły przeważnie funkcje popielnic. Garnki

jajowate używane zarówno jako urny jak i do użytku domowego. Podobnie przedstawia się sprawa z czerpakami i misami, które spotyka się i na cmentarzyskach i w obrębie osad. Na cmentarzyskach misy pełniły funkcje nakryć popielnic, w czerpakach zaś składano zmarłym pożywienie, gdyż wymagały tego ówczesne wierzenia.

Naczynia, tak licznie występujące na stanowiskach kultury łużyckiej, mimo iż były lepione ręcznie dowodzą doskonałego kunsztu swych wytwórców. Bardzo często są one pięknie zdobione /Tabl. I, 1, 3, 5, 6/. Na uwagę zasługują między innymi garnki jajowate posiadające pod krawędzią rzędy dziurek /tabl. I, 4, 5, 7/. Prof. dr J. Kostrzewski, najwybitniejszy polski archeolog, uważa je za wynik oddziaływania kultury scytyjskiej 11/. Zgadzają się z tym również archeologowie radzieccy.

Z przedmiotów brązowych odkrytych w Trzęsówce na stan. 1 wymienić należy: kolczyki gwoździowate typu scytyjskiego /Tabl. II, 19 – 20/, szpile z główką rozklepaną i zwiniętą w uszko /Tabl. II, 13/, pierścionki względnie kolczyki spiralne zdobione niekiedy uzwojeniem lub paciorkami ceramicznymi /Tabl. II, 10 – 12, 14 – 18/, bransolety spiralne, pierścienie blaszane /Tabl. II, 9/, paciorki spiralne z okrągłego drutu /Tabl. II, 7/, zawieszki binoklowate, kółka, zawieszkę blaszaną itp.

Niektóre z ozdób brązowych są bardzo ciekawymi ze względu na swe pochodzenie i chronologię. Wymienić tu trzeba przede wszystkim kolczyki gwoździowate typu scytyjskiego. Były to ozdoby uszu, charakterystyczne głównie dla kultur scytyjskich. Od Scytów zapoznała się z nimi kultura łużycka, zwłaszcza jej tarnobrzeska grupa. Z 16 miejscowości, w których je dotąd odkryto w obrębie całego terytorium kultury łużyckiej, 7 miejscowości znajduje się w obrębie grupy tarnobrzeskiej /Kopki i Przędzel pow. Nisko, Gorzyce, Machów i Sokolniki pow. Tarnobrzeg, Trzęsówka pow. Kolbuszowa oraz Grodzisko Dolne pow. Leżajsk/. Można, zatem stwierdzić, że są one typową ozdobą tejże grupy. Rozpowszechnienie ich na omawianym terenie sugeruje istnienie pokojowych, handlowych kontaktów grupy tarnobrzeskiej ze Scytami.

Bardzo interesującą jest chronologia niektórych z wymienionych ozdób. Otóż są pośród nich takie, które najprawdopodobniej należy datować na wczesny okres lateński, a więc na IV wiek p.n.e. Jest to bardzo ważnym dla wyjaśnienia zaniku grupy tarnobrzeskiej.

Ozdób żelaznych jest znacznie mniej niż brązowych. Są wśród nich bransolety /Tabl. II, 6/, szpile oraz grube skręty spiralne /pierścienie/.

Najmniejszą grupę ozdób przedstawią przedmioty szklane, reprezentowane przez paciorki o przekroju soczewkowatym lub romboidalnym. Pochodzenie ich trudno jest bezbłędnie ustalić. Bardzo możliwe, że należy łączyć je ze Scytami, lecz nie można wykluczyć pochodzenia ich z kręgu kultury halsztackiej 12/.

Problem początków kultury łużyckiej w okolicy Kolbuszowej nie jest jeszcze dostatecznie poznany. Wydaje się, iż pojawiła się ona tu nie wcześniej jak w IV okresie epoki brązu. Chcąc lepiej to poznać trzeba będzie dokonać jeszcze wielu badań terenowych.

Znacznie więcej posiadamy materiałów do poznania schyłkowej fazy kultury łużyckiej 13/. Chronologia niektórych kolczyków gwoździowatych upoważnia nas do stwierdzenia, że kultura łużycka istniała tu jeszcze w IV wieku p.n.e., a więc wtedy gdy znikła na innych terenach kraju. Szczegółowe wyjaśnienie tego zagadnienia, podobnie jak i wielu innych, poruszonych w niniejszym artykule będzie mogło nastąpić po całkowitym naukowym opracowaniu wszystkich materiałów odkrytych w Trzęsówce, co nastąpi w najbliższym czasie.

PRZYPISY

1/ J. Kostrzewski, Zagadnienie ciągłości zaludnienia ziem polskich w pradziejach. Prace Komisji Archeologicznej PTPN, T.IV. z.2, Poznań 1961, s.126 – 127.

2/ Zob. Z. Druczeski, Grupa górnośląsko – małopolska kultury łużyckiej w Polsce. Prace Prehistoryczne, cz.I, Kraków 1939 – 1946, cz.II, Kraków 1948.

3/ Grupa tarnobrzeska jest przedmiotem pracy doktorskiej przygotowanej przez autora niniejszego artykułu.

4/ Wł. Demetrykiewicz, Cmentarzyska i osady przedhistoryczne w okolicach Tarnobrzega i Rozwadowa nad Sanem. Materiały Antropologiczno – Archeologiczne i Etnograficzne. Kraków 1907, T.II, s.146 – 147.

5/ A. Żaki, Początki rozwoju kultury łużyckiej w dorzeczu górnej Wisły. Lublin 1950, s. 190.

6/ K. Moskwa. Archeologiczne prace wykopaliskowe w powiecie kolbuszowskim. Biuletyn Muzeum Regionalnego w Kolbuszowej, Kolbuszowa 1961, z.2, s.14, 17.

7/ tamże, s. 14, 17 – 19, K. Moskwa. Cmentarzysko łużyckie z Trzęsówki. Kolbuszowa 1961, s.1 – 8.

8/ zob. przypis 7 oraz: K. Moskwa, Sprawozdanie z konserwatorskich prac wykopaliskowych na terenie województwa rzeszowskiego w roku 1961. Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego za rok 1961. Rzeszów 1961, s.30, tenże, Kolczyki gwoździowate z cmentarzyska łużyckiego odkrytego w Trzęsówce pow. Kolbuszowa /artykuł w druku w „Księdze Pamiątkowej ku uczczeniu prof. dra J. Kostrzewskiego" pod red. prof. dra W. Kocki. 1 – 8 s. maszyn./.

9/ M. Skowroński, Nowe odkrycia archeologiczne w roku 1961. Biuletyn Muzeum Regionalnego w Kolbuszowej. Kolbuszowa 1961, z.1, s. 60-61.

10/ M. Skowroński, Nowe odkrycia archeologiczne w powiecie kolbuszowskim. Biuletyn Muzeum Region. w Kolbuszowej. Kolbuszowa 1961, z.2, s.46.

11/ J. Kostrzewski, Pradzieje Polski. Poznań 1949, s. 143.

12/ Kultura halsztacka zawdzięcza swą nazwę podobnie jak i okres halsztacki słynnemu cmentarzysku z początku epoki żelaza odkrytemu w miejscowości Hallstatt w Austrii.

13/ Większość zabytków z Trzęsówki należy datować na tę fazę.

Stefan Karol Kozłowski
Warszawa

SPRAWOZDANIE Z BADAŃ STANOWISKA W MAJDANIE, PRZYSIÓŁEK CIUŁAK POW. KOLBUSZOWA

W dniach od 2 lipca do 25 sierpnia 1962 r. zostały przeprowadzone z ramienia Katedry Archeologii Pierwotnej i Wczesnodziejowej Uniwersytetu Warszawskiego badania wykopaliskowe na stanowisku paleolitycznym i mezolitycznym w Majdanie, przysiółek Ciułak.

W roku 1961 ob. Maciej Skowroński odkrył stanowisko w Majdanie i zebrał z powierzchni pewną ilość zabytków krzemiennych. Na wiosnę 1962 autor wraz z M. Skowrońskim zebrał z powierzchni dalsze zabytki krzemienne. Zostały one dokładnie zlokalizowane w czterech gniazdach.

Większość zabytków ze zbiorów powierzchniowych została opracowana w przygotowanej do druku pracy o materiałach krzemiennych z powiatu kolbuszowskiego.

Wykopaliska rozpoczęto w lipcu 1962 r. Na stanowisku założono dwa zasadnicze wykopy: pierwszy w centralnej partii piasków, na miejscu 1 i 2 gniazda oraz drugi, w części zachodniej, na miejscu gniazd 3 i 4. W sumie przebadano około 10 arów.

W wykopie pierwszym zabytki wystąpiły w 2 skupiskach, pokrywających się z gniazdami wydzielonymi w czasie badań powierzchniowych.

W wykopie drugim potwierdziło się gniazdo 4, natomiast gniazdo 3 okazało się całkowicie wyeksplorowanym.

W wykopie pierwszym zabytki wystąpiły stosunkowo gęsto zaś w wykopie drugim rzadziej.

W większej części zabytki wystąpiły na złożu wtórnym, w piasku współcześnie nawianym, w jego spągu oraz na powierzchni illuwium piaszczystego.

Tylko na stosunkowo niewielkiej przestrzeni znaleziono zabytki na złożu pierwotnym, w illuwium piaszczystym i w starej próchnicy.

Krzemienie prawie zawsze występowały na głębokości 0 – 20 cm. Jedynie w pn-zach. części wykopu pierwszego i pn-zach. części wykopu drugiego zaległy na głębokości 80 cm.

Przez kilka dni przebywał w Majdanie mgr Jan Trzeciakowski, starszy asystent Zakładu Paleolitu IHKM PAN, który przeprowadził studia geologiczno – stratygraficzne na stanowisku i w jego sąsiedztwie. Rezultatem ich było stwierdzenie, że stanowisko w Majdanie leży na zwydmionych piaskach plejstoceńskiego tarasu akumulacyjnego.

We wschodniej partii stanowiska odkryto dwie gleby, przedzielone warstwą piasku. Gleba górna pochodzi zapewne z okresu Littorina, dolna jest prawdopodobnie wczesnoholoceńska. Być może pozwolą one w przyszłości na uściślenie datowania zespołów przemysłowych znalezionych na stanowisku.

Materiał zabytkowy

Materiały uzyskane w czasie prac wykopaliskowych nawiązują do zabytków zebranych uprzednio z powierzchni.

Zabytki paleolityczne – kilkanaście sztuk. Nie tworzyły zwartego skupiska. Kilka z nich znaleziono na stosunkowo niewielkiej przestrzeni, w pobliżu gniazda 2. Były to dwa liściaki, jeden z nich dwukątowy z wypukłym łuskaniem spodnim, zachodzącym dość daleko wzdłuż boków /Tabl. III, 3/, drugi gwoździowaty z wklęsłym półtylcem i wypukłym /słabo/ łuskaniem spodnim /Tabl. III, 4/.

W pobliżu tych okazów znaleziono jeszcze półtylczak ze stromym półtylcem, prostkowym, na wiórze z rdzenia dwupiętowego, być może, że to mezolit /Tabl. III, 5/ oraz dwa rylce, z tego pierwszy klinowaty środkowy /Tabl. III, 8/ na dość masywnym odłupku z surowca górno- astarckiego, drugi to rylec węglowy boczny podwójny /Tabl. III, 9/, o łuskowisku wklęsłym, stromym. Wszystkie opisane wyżej zabytki wystąpiły w illuwium.

Ze wschodniej partii stanowiska /niekopanej/ pochodzą ze zbiorów powierzchniowych dwa okazy: fragment rdzenia dwupiętowego – wiórowego /Tab. III, 1/ oraz złamany liściak /Tab. III, 2/ dwukątowy, szeroki z płaskim łuskaniem spodnim.

Do powyższych zabytków dochodzą jeszcze drapacze: jeden na szczycie odłupka, o drapisku lekko wypukłym /Tabl. III, 7/ z centralnej partii stanowiska, oraz drugi dość wysoki /Tabl. III, 6/ o drapisku dookolnym, stromym.

W sumie trudno dziś ustalić, czy wszystkie te zabytki mogą być zaliczone do jednego przemysłu. Wydaje się, że zabytki te można datować na sam schyłek Plejstocenu.

Zabytki mezolityczne – do mezolitu można zaliczyć prawie wszystkie pozostałe zabytki. Jest ich dość dużo /około 200 narzędzi i rdzeni/.

Wykop I.

Rdzenie – szczególnie liczna i charakterystyczna grupa zabytków. Znaleziono tu kilka rdzeni płytkowych, na płytkach surowca czekoladowego i świeciechowskiego, otoczonych pierwotnie eolicznie. Są to rdzenie przeważnie wiórowo-odłupkowe, w przewadze jedynie zaczątkowe /Tabl. III, 10/. Oprócz nich wystąpiło tu sporo rdzeni jednopiętowych, stożkowatych /Tabl. III, 11/ oraz podstożkowych, bryłkowatych itp. Znaleziono również kilka rdzeni ze zmienną orientacją.

Odpadki mikrolityczne /rylcowe/ - w sumie kilkanaście sztuk, szerokie oraz smukłe /Tabl. III, 12/.

Zbrojniki stanowią bardzo liczną grupę zabytków. Są one w większości połamane lub przepalone. Zarówno trójkąty, jak półtylczaki i tylczaki /TABL. III, 14, 15/. Brak trójkątów szerokich. Podstawy wklęsłe, łuskane. Trapez /Tabl. III, 16/ wykonany nie techniką rylcową. Półtylce łuskane prawie pionowo, zwrotnie /być może jest to zabytek neolityczny?/. Skrobacze wielorakie /Tabl. III, 18/ - dość liczna grupa, na masywnych odłupkach, często z łuskaniem dookolnym, stromym.

Poza wymienionymi zabytkami znaleziono sporo fragmentów narzędzi, oraz wiele odłupków łuskanych użytkowo. W wykopie tym znaleziono kilkanaście sztuk odpadków z jaspisu, pochodzenia zapewne słowackiego.

Zespoły z wykopu pierwszego można zaliczyć do wczesnego mezolitu.

Wykop II.

Zabytków mało. Okaz zbrojnika „skrzydełkowego” /Tabl. III, 13/ nawiązuje do zabytków z wykopu pierwszego. Z drugiej strony okazy trapezów /Tabl. III, 17/ i należące do nich szerokie odpadki mikrolityczne wydają się wyodrębniać zespół z wykopu 2 o zespół z wykopu 1. W wykopie 2 znaleziono poza tym skrobacze wielorakie /Tabl. III, 19/. Wydaje się, że opisany zespół można datować na późny mezolit.

W pn-zach. partii wykopu drugiego natrafiono na leżący in situ w illuwium piaszczystym /pod resztkami starej próchnicy/ zespół mezolityczny /dość stary/ odrębny od wyżej opisanego.

Trójkąty i półtylczaki oraz odpadki mikrolityczne od nich wykonane są z surowca czekoladowego. Towarzyszą im fragmenty rdzeni jedno i dwupiętowych z tego samego surowca. Towarzyszy im rylec dużych rozmiarów na grubym wiórze z surowca świeciechowskiego.

Wydaje się, że zespół ten jest pozostałością pracowni wytwarzającej zbrojniki. Całego skupienia jeszcze nie przebadano.

Prace wykopaliskowe na stanowisku w Majdanie – Ciułak będą kontynuowane w roku przyszłym.

Dokończone zostaną wykopy 1 i 2, przebadana będzie wschodnia część stanowiska, również obie gleby odkryte w tej partii.

Maciej Skowroński

SPRAWOZDANIE Z POWIERZCHNIOWYCH BADAŃ ARCHEOLOGICZNYCH PRZEPROWADZONYCH W DRUGIEJ POŁOWIE 1962 R. NA TERENIE POWIATU KOLBUSZOWSKIEGO I SĄSIEDNICH

Materiał przedstawiony w sprawozdaniu uzyskany został w czasie powierzchniowych badań, jakie w miesiącu lipcu i sierpniu 1962 r. 1/ przeprowadzili wspólnie z autorem niniejszego opracowania członkowie sekcji archeologicznej Towarzystwa Opieki nad Zabytkami w Kolbuszowej, dr Kazimierz Skowroński i Józef Niezgoda.

Poszukiwania 2/ obejmowały swoim zasięgiem powiat kolbuszowski, a zwłaszcza te miejscowości i ich przysiółki, na których terenie nie notowano dotychczas żadnych stanowisk archeologicznych, ponadto przyległe do kolbuszowskiego partie powiatów sąsiednich: mieleckiego i niżańskiego.

Stanowiska odkrywano w terenie w drodze samodzielnych poszukiwań, w myśl z góry założonego planu, który dzielił powiat na kilka rejonów. Poszukiwania prowadzono rejonami.

Odkryte stanowiska opisywano dokładnie na miejscu i sytuowano na mapie w skali 1:50 000. W przypadku kilku stanowisk, na których zabytki występowały w dwóch lub więcej skupiskach, sporządzono nadto odręczne szkice w skali 1:500.

O nowych odkryciach informowano każdorazowo mgr K. Moskwę, Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków Archeologicznych w Rzeszowie. Materiał zabytkowy uzyskany w czasie badań złożono w Muzeum Regionalnym Lasowiaków w Kolbuszowej.

Łącznie odkryto 36 stanowisk, w tym 33 na terenie powiatu kolbuszowskiego, 2 w niżańskim i mieleckim.

Powiat Kolbuszowa

1.Brzostowa Góra, st. 4. ok. 300 m na południe od zabudowań i wieży triangulacyjnej, w miejscu zwanym „Załuże", na parceli Władysława Gunia leży zniszczona wskutek wybierania piasku wydma, na której znaleziono kilka zabytków z surowca świeciechowskiego i morenowego. 27.VII.1962 r. 3/

2.Brzostowa Góra, przysiółek Jasionka, st. 5. Przy drodze polnej do przysiółka Drozdów /przysiółek wsi Krzątka/ sytuuje się na parceli Stefana Witasa wykop, z którego wybrano piasek na budowę znaleziono tutaj kilka zabytków z surowca świeciechowskiego. 27.VII.1962 r.

3.Dąbrówka, st. 1. W odległości ok. 150 m na północny zachód od jeziorka torfowego znajduje się na parceli Stanisława Pyry, Piotra Augustyna i Stefana Kapusty z Cmolasu duża wydma, gdzie stwierdzono w trzech skupiskach występowanie wyrobów krzemiennych, wśród nich rdzeń z pasiaka, oraz fragment ceramiki brunatno popielatej, dobrze wypalonej. 15.VII.1962 r.

4.Dzikowiec, st. 1. W miejscu, gdzie zbiegają się pola Dzikowca, Lipnicy i Płazówki, ok. 300 m na północny zachód od rozstaju dróg i kapliczki leży na parceli Franciszka Siembora i Jana Garbackiego duża piaśnica niszczona przez wybieranie piasku, na której znaleziono

kilkanaście zabytków z surowca woskowo czekoladowego i świeciechowskiego. 11.VII.1962 r.

5.Hadykówka, st. 1. Ok. 500 m na południowy wschód od cegielni /tuż za „browarem”/ leży na parceli Piotra Bajora piaszczysty pagórek niszczony przez deflację, na jego powierzchni znaleziono dwa fragmenty ceramiki dobrze wypalonej, jeden z ornamentem paznokciowym, oraz wyroby krzemienne z surowca woskowo czekoladowego, świeciechowskiego i morenowego: 1 drapacz wykonany na grubym odłupku, wióra i odłupki. 5.VII.1962 r.

6.Hadykówka, st. 2. Na południowo zachodnim stoku góry hadykowskiej sytuuje się wśród pól uprawnych wydma na parceli Anny Makockiej i Franciszka Bajora, na jej powierzchni znaleziono kilka odłupków i uszkodzony drapacz z surowca świeciechowskiego. 2.VII.1962 r.

7.Hadykówka, st. 3. Na tym samym stoku góry hadykowskiej leży na parceli Mieczysława Czachora małe wzniesienie piaszczyste, częściowo rozwiane, gdzie znaleziono kilka odłupków z surowca świeciechowskiego oraz uszkodzony nóż. 2.VIII.1962 r.

8.Hucina, st. 1. Na parceli Władysława Rębisza i Bronisława Świątka, w miejscu zwanym „Więckowa Góra” znaleziono na wydmie niszczonej przez wybieranie piasku kilka odłupków z surowca świeciechowskiego i fragment piaskowca o jednej powierzchni wytartej wskutek gładzenia.

9.Huta Komorowska, st. 6. W części wsi zw. „Góra” usytuowana jest równolegle do szosy Majdan – Huta parcela Katarzyny Krzysztofińskiej: w miejscu, gdzie okoliczna ludność kopie piasek znaleziono nieregularny odłupek z surowca świeciechowskiego i wióro z woskowo czekoladowego. 2.VII.1962.

10.Huta Przedborska, st. 1. W części wsi zw. „na górce” leży w odległości około 300 m na zachód od budynku szkoły parcela Kazimierza Cisły i Stanisława Kuny, na której znaleziono trzy odłupki krzemienne. 10.VII.1962 r.

11.Jagodnik Cmoleski, st. 2. Duża wydma niszczona wskutek deflacji, leżąca u zbiegu pól hadykowskich na parceli Stanisława Guździ, gdzie znaleziono wyroby krzemienne: wióry i odłupki z surowca świeciechowskiego i woskowo czekoladowego. Ok. 50 m na wschód od tego miejsca stwierdzono skupisko drobnych ułamków ceramiki, przypuszczalnie łużyckiej. 2.VII.1962 r.

12.Komorów, st. 1. Sytuuje się w południowo zachodniej części wsi, ok. 400 m na zachód od szosy państwowej Kolbuszowa – Tarnobrzeg, na wydmie częściowo zalesionej, gdzie znaleziono dwa fragmenty ceramiki brunatnej o powierzchni silnie schropowaciałej, o przełomie czarnym, oraz kilka odłupków z surowca woskowo czekoladowego 5.VII.1962 r.

13.Krzątka, przysiółek Furtaki, st. 5. W odległości ok. 1 km na północ od żwirowiska przy szosie do Bojanowa sytuuje się widoczna z daleka wydma niszczona przez deflację, na jej powierzchni stwierdzono dwa skupiska zabytków. 1. skupisko leżące na południowym skłonie wydmy, na którym znaleziono wyroby krzemienne, duży rdzeń, drapacz wykonany, na krótkim grubym wiórze oraz kilka odłupków. 2 skupisko na skłonie północnym, gdzie odkryto rozbite naczynie łuzyckie, dwustożkowate z guzami na załomie. 22.VIII.1962 r.

14.Krzątka, przysiółek Furtaki, st. 6. Usytuowane ok. 100 m na północ od st. 5, na piaszczystym pagórku, znaleziono trzy fragmenty ceramiki o powierzchni mocno schropowaciałej i przełomie czarnym oraz trzy odłupki z krzemienia woskowo czekoladowego. 22.VIII.19962 r.

15.Krzątka, przysiółek Furtaki, st. 7. W odległości ok. 80 m na północ od st. 6, na trzecim, kolejnym wzniesieniu piaszczystym, znaleziono wiór i kilka odłupków z surowca woskowo czekoladowego. 22.VIII.1962 r.

16.Krzątka, przysiółek Wilki, st. 8 4/. Stanowisko sytuuje się na dużym wydmisku stanowiącym własność gromady, ok. 60 m na północ od zabudowań Jana Roga, znaleziono duży, regularny wiór i trzy odłupki z surowca woskowo czekoladowego. 27.VIII.1962 r.

17.Leszcze, st. 1 5/. Stanowisko leży na rozległej piaśnicy ok. 350 m w prostej drodze na zachód od wieży triangulacyjnej, w rozwidleniu dwóch dróg polnych, znaleziono tutaj duży fragment ceramiki brunatno szarej o powierzchni chropowatej, obmazywanej palcami, kilkanaście odłupków krzemiennych oraz małą monetę miedzianą, mocno zniszczoną, przypuszczalnie polską z XVII w.

18.Lipnica, przysiółek Zagrody, st. 4. Fragment wydmy usytuowanej ok. 500 m na południowy zachód od kapliczki przy zbiegu dróg, na parceli Żarkowskiego, z występującymi na powierzchni wyrobami krzemiennymi. 11.VII.1962 r.

19.Ostrowy Baranowskie, przysiółek Laski st. 1. Stanowisko położone ok. 200 m na zachód od zabudowań, wśród pól uprawnych, na piaszczystym pagórku, gdzie znaleziono kilka drobnych fragmentów ceramiki i trzy odłupki krzemienne. 28.VII.1962 r.

20.Ostrowy Tuszowskie, przysiółek „Stara Wieś" st. 2. Duża wydma z rynną deflacyjną usytuowana pod lasem przysiółka Pateraki /przysiółek wsi Ostrowy Tuszowskie/ na południe od zabudowań, na jej kulminacji, gdzie zbiegają się dwie polne drogi, znaleziono kilka odłupków i okrzemków. 28.VII.1962 r.

21.Ostrowy Baranowskie, st. 3. W południowej części wsi od strony Jagodnika Cmoleskiego, znaleziono na parceli Stanisława Trojnackiego kilka fragmentów ceramiki /łużyckiej?/. Informację o stanowisku przekazał do Muzeum Regionalnego w Kolbuszowej Kol. Stanisław Wąsowicz, kierownik Szkoły Podstawowej w Trzęsówce. 15.VIII.1962 r.

22.Staszówka, st. 1. Leży na wydmie w odległości ok. 400 m południowy zachód od przystanku PKS, gdzie znaleziono wióro i kilka odłupków krzemiennych. 12.VII.1962 r.

23.Świerczów, st. 1. Wydma leżąca na parceli Władysława Nogi w odległości ok. 350 m na północ od przystanku PKS przy drodze do Cmolasu. Znaleziono drapacz wykonany na odłupku z surowca świeciechowskiego i dwa fragmenty ceramiki. W miejscu, gdzie wybierany jest piasek była widoczna w profilu wykopu jama, leżąca 30 – 40 cm poniżej warstwy humusowej, o zabarwieniu brunatno czarnym, kształtu półkolistego, ze skupiskiem węgielków na dnie. 15.VI.1962 r.

24.Werynia, st. 3. Sytuuje się pod wsią Kłapówka na dużym wzniesieniu piaszczystym, zw. „Górką Okoniewskiego", na parceli Adama Kabały. W miejscu, gdzie stała dawniej wieża triangulacyjna stwierdzono w dwóch skupiskach kilkaset zabytków krzemiennych, w tym kilka zbrojników, dwa drapacze wykonane na grubych odłupkach oraz fragment grocika

trzoneczkowatego. Stanowisko swoim położeniem i materiałem krzemieniarskim podobne jest do stanowiska paleolitycznego w Majdanie, przysiółek Ciułak. 4.VIII.1962 r.

25. Widełka, przysiółek Leszcze, st. 2. Na parceli Józefa Pomykały leży duża piaśnica, skąd eksploatowany jest sposobem mechanicznym piasek w celach budowlanych, znaleziono tutaj licznie występującą ceramikę łużycką. W kilku miejscach w profilach wkopów widoczne były jamy ze skupiskami węgla drzewnego. 15.VII.1962 r.

26. Wilcza Wola, przysiółek Sudoły, st. 10. Na kulminacji prawobrzeżnej terasy akumulacyjnej rz. Muryni, w odległości ok. 80 m od koryta rzeki, znaleziono na parceli Antoniego i Józefa Sudołów duże wióro i kilka odłupków z surowca woskowo czekoladowego. 24.VIII.1962 r.

27. Wilcza Wola, przysiółek Sudoły, st. 11. Ta sama terasa, w odległości ok. 90 m od lustra wody, obok grupy sosen i piaśnicy, znaleziono przy drodze polnej na parceli Franciszka Sudoła kilkanaście zabytków z surowca świeciechowskiego i woskowo czekoladowego, w tym 1 drapacz wykonany na nieregularnym, grubym odłupku. 24.VIII.1962 r.

28. Wilcza Wola, przysiółek Sudoły, st. 12. Ta sama terasa, w miejscu leżącym ok. 200 m na północ od żwirowiska sytuuje się duża piaśnica, na której stwierdzono w dwóch wyraźnie wyodrębniających się skupiskach wyroby krzemienne. 1 skupisko z materiałem mikrolitycznym: kilkanaście zbrojników i drobnych odłupków z surowca świeciechowskiego. 2 skupisko z kilkudziesięcioma wiórami i odłupami z surowca woskowo czekoladowego i świeciechowskiego. 24.VIII.1962 r.

29. Wilcza Wola, przysiółek Sudoły, st. 13. Ta sama terasa, w odległości ok. 100 m na południe od żwirowiska leży na parceli Marii Sudoł i Franciszka Sudoła następna piaśnica, gdzie odkryto w dwóch skupiskach wyroby krzemienne z surowca woskowo czekoladowego i świeciechowskiego. 24.VIII.1962 r.

30. Wola Rusinowska, st. 2. Wydma leżąca w odległości ok. 1,5 km na północ od końca wsi przy drodze polnej do Rusinowa, po jej lewej stronie, w miejscu zwanym przez okoliczną ludność „kuźnice", gdzie znaleziono kilkanaście drobnych fragmentów ceramiki brunatno szarej o przełomie czarnym i kilka odłupków krzemiennych. 24.VIII.1962 r.

31. Wola Rusinowska, st. 3. Wzniesienie piaszczyste przecięte na ukos drogą polną, leżące ok. 800 m na północ od zabudowań na parceli Jana Duptucha, na którym znaleziono wióro, grocik trapezowaty i kilka odłupków z surowca woskowo czekoladowego oraz dwa fragmenty ceramiki jasno czerwonej, dobrze wypalonej. 24.VIII.1962 r.

32. Zarębki – Dubas, st. 1. Stanowisko na wydmie położonej ok. 100 m na północ od jeziorka torfowego i 40 m na wschód od zabudowań Stefana Chrząstka na parceli Michała Chorzępy, na której znaleziono kilkadziesiąt zabytków krzemiennych z surowca woskowo czekoladowego świeciechowskiego. 15.VII.1962 r.

33. Zarębki – Dubas, st. 2. Ok. 40 m na północny wschód od jeziorka torfowego znaleziono duży odłupek i kilkanaście okrzesków z surowca świeciechowskiego. 15.VII.1962 r.

Materiały z powiatu kolbuszowskiego uzupełnić należy o zabytki, jakie przekazała do Muzeum Regionalnego w Kolbuszowej Kol. Wanda Tyburczy, nauczycielka Szkoły Podstawowej w Kopciach. Są to: trzy noże wykonane na dużych, grubych dwugrzbietowych wiórach z krzemienia świeciechowskiego, kilka wiórów i dużych odłupków z surowca wspomnianego i woskowo czekoladowego. Zabytki zebrane zostały

przez młodzież szkolną na terenie wsi Kopcie z miejsc bliżej nieokreślonych. Można przypuszczać, że pochodzą one ze znanych w tej miejscowości stanowisk archeologicznych, odkrytych w latach poprzednich 6/.

Powiat Mielec

34.Łużne, st. 1. Usytuowane pod lasem ok. 400 m na północ od zabudowań, na wydmie, której krawędzią wschodnią przebiega rów odwadniający, znaleziono nań kilka fragmentów ceramiki oraz wyroby krzemienne z surowca świeciechowskiego i woskowo czekoladowego. 19.VIII.1962 r.

Powiat Nisko

35.Stany, st. 1. Tuż przy drodze z Bojanowa do Przyszowa usytuowana jest na początku wsi duża wydma stanowiąca własność gromadzką, na jej kulminacji stwierdzono rozległe skupisko wyrobów krzemiennych oraz kilkadziesiąt ułamków ceramiki brunatno czerwonej, dobrze wypalonej. 22.VIII.1962 r.

36.Stany, st. 2. W północno zachodniej części wsi znajduje się w odległości ok. 500 m od kościoła w miejscu zwanym „za Jagną koło Chybu" na parceli Franciszka Mycka i Jana Bednarza duża wydma, na której stwierdzono dwa skupiska zabytków: 1 skupisko z wyrobami krzemiennymi i fragmentami ceramiki sznurowej, 2 skupisko z liczną tu ceramika brunatno szarą, grubościenną, o przełomie czarnym.
22.VIII.1962 r.

Przypisy:

1/ Materiały uzyskane w czasie poszukiwań przeprowadzonych w pierwszej połowie 1962 r. opracowane zostały w Biuletynie Muzeum Regionalnego w Kolbuszowej nr 1/1962. Zob. M. Skowroński, Nowe znalezisko archeologiczne w powiecie kolbuszowskim, s. 37 – 45/maszynopis powielany/.

2/ Stanowią one kontynuacje poszukiwań, jakie w roku 1958 zapoczątkowało Towarzystwo Opieki nad Zabytkami w Kolbuszowej. W tym okresie odkryto na terenie powiatu kolbuszowskiego 108 stan. archeologicznych. Na wielu z nich przeprowadzono systematyczne badania, które podjął po raz pierwszy na tym terenie w roku 1959 mgr K. Moskwa. A oto zestawienie stanowisk badanych w kolbuszowskim w latach 1959 i 1962

Rok 1959

1.Trzęsówka, przysiółek Jamnica- Ługi, stan. 1 – cmentarzysko ciałopalne kultury łużyckiej. Badania mgra K. Moskwy.

Rok 1960

1.Płazówka, stan. 1 – osada kultury trzcinieckiej. Badania mgra K. Moskwy
2.Kopcie, przysiółek Rogacz, stan. 5 – cmentarzysko ciałopalne kultury łużyckiej. Badania mgra K. Moskwy.

Rok 1961

1.Wilcza Wola, przysiółek Jaśkowe, stan. 5 – osada kultury przeworskiej i neolityczna o bliżej nieokreślonej chronologii. Badania mgra K. Moskwy.
2.Trzęsówka, przysiółek Jamnica-Ługi, stan. 1 – drugi etap prac badawczych na cmentarzysku ciałopalnym kultury łużyckiej. Badania mgra K. Moskwy.

Rok 1962

1.Trzęsówka, stan. 2 – osada kultury łużyckiej. Badania mgra K. Moskwy.
2.Ostrowy Tuszowskie, stan. 1 – osada kultury łużyckiej. Badania mgra K. Moskwy.
3.Majdan, przysiółek Ciułak, stan. 3 – paleolit i mezolit. Badania mgra K. Kozłowskiego, który prowadził je z ramienia Katedry Archeologii Pierwotnej i Wczesnośredniowiecznej Uniwersytetu Warszawskiego.

3/ Oznacza datę odkrycia stanowiska.

4/ Jest to już drugie stanowisko na terenie przysiółka Wilki. Pierwsze odkryto w roku 1960. Zob. M. Skowroński, Amatorskie przyczynki do pradziejów powiatu kolbuszowskiego, Biuletyn Muzeum Regionalnego w Kolbuszowej, Kolbuszowa 1961, s. 26 – 40 /maszynopis powielany/.

5/ Według informacji, jaką uzyskałem w sierpniu 1962 r. od Kol. Mariana Wolaka, kierownika Szkoły Podstawowej w Leszczach, na terenie wsi w miejscu bliżej nieokreślonym znaleziono naczynie z monetami złotymi. Brak czasu nie pozwolił na sprawdzenie powyższej informacji.

6/ Z Kopci znamy 7 stanowisk archeologicznych, które odkryto w latach 1958 – 61, leżą one na terenie następujących przysiółków: Wysokoniwka /cztery stan./, Rogacz /jedno stan./,Tęcze /jedno stan./, pogranicze wsi z Wilczą Wolą także jedno stan /grot do oszczepu/.

Maciej Skowroński

MUZEUM REGIONALNE LASOWIAKÓW W KOLBUSZOWEJ

W dniu 26 kwietnia 1959 r. w ramach lokalnych obchodów Tysiąclecia otwarte zostało w Kolbuszowej muzeum regionalne. Placówka powstała w wyniku trzyletniej działalności Towarzystwa Opieki nad Zabytkami Przyrody i Kultury im. Juliana, Macieja Goslara w Kolbuszowej, a zwłaszcza dzięki pracy członków Zarządu – Kazimierza i Macieja Skowrońskich oraz Józefa Niezgody.

Otwarcie muzeum było wielkim wydarzeniem kulturalnym dla miasta i sukcesem dla jego organizatorów. Sukces ten był tym większy, iż w wyniku trwającej od kilku lat dyskusji 1 /w sprawie lokalizacji muzeum regionalnego dla Lasowiaków/ Stalowa Wola czy Kolbuszowa?, Wydział Kultury Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Rzeszowie przychyliło się do starań działaczy Towarzystwa Opieki nad Zabytkami i ujął go w swoim planie perspektywicznym w Kolbuszowej z propozycją upaństwowienia placówki do końca roku 1965.

Muzeum Regionalne w Kolbuszowej posiada dwa działy: archeologiczny i etnograficzny. Ten ostatni eksponuje kulturę materialną i sztukę Lasowiaków. Zamieszkują oni /Lasowiacy/ północną Rzeszowszczyznę, a ściślej: tereny objęte widłami Wisły i Sanu /w ich centrum leży Kolbuszowskie/ - tu, gdzie była ongiś Puszcza Sandomierska 2/ - oraz część na Zasaniu /Borowscy/, sięgając aż po Janów Lubelski i Biłgoraj woj. lubelskiego. Lasowiacy wyróżniają się jeszcze dzisiaj spośród innych, sąsiadujących z nimi regionów etnicznych pewnymi elementami tradycyjnej kultury materialnej, plastyki i folkloru, z ich widocznymi wpływami na współczesną działalność produkcyjną ludzi, na ich życie codzienne i obyczajowość, a szczególnie we wsiach puszczańskich /np. Lipnica, Kopcie, Wola Rusinowska, Wilcza Wola i inne/, odsuniętych daleko od głównych szlaków komunikacyjnych, ośrodków miejskich i centrów przemysłowych.

W stałą ekspozycję Muzeum wprowadza zwiedzającego mapa regionu i wykonany na szkle napis „Las – łojciec nas, a my dzieci jiego, chodźwa do nigo" – tutejsze, lasowskie porzekadło, oddające w sposób kapitalny wyraz stosunku człowieka żyjącego w Puszczy Sandomierskiej – Leśnioka lub po dzisiejszemu Lasowiaka – do niej samej. Nic dziwnego. Bo przecież w lesie żył i z lasu żył, i śpiewał o sobie w żartobliwej piosence:

„Leśniok ci ja Leśniok, na zimem nic nie sioł,
I sioł nie bande, a Leśniokiem bande".

Mapa regionu, napis i stuletni ul kłodowy „stojak" pod daszkiem z gontu, ze starej pasieki Piotra Sudoła z Zembrzy, przysiółek Raniżowa – znajdują się w przedsionku muzeum, na wprost wejścia.

Z przedsionka przechodzimy do małego korytarzyka, gdzie zaczyna się ekspozycja archeologiczna: na ścianie dwie mapy ilustrujące rozmieszczenie stanowisk archeologicznych w pow. kolbuszowskim, poniżej w gablocie wyroby krzemienne i kamienne neolitu z różnych miejscowości, np. z Brzostowej Góry /siekierka z pasiaka/, z Nowej Wsi /toporek granitowy/, z Kopci /toporek i krzemienny grot oszczepu/, z Lipnicy /sierp krzemienny/ i z innych.

Stąd przechodzimy do pomieszczeń, w których mieści się zasadnicza wystawa. W pierwszej salce, po jej stronie lewej, pokazano w trzech gablotach drugą część zbioru archeologicznego, a więc wyroby paleolitu niżowego, mezolitu i neolityczne z wielu miejscowości. Pochodzą one z badań powierzchniowych, a zwłaszcza z badań wykopaliskowych, jakie zapoczątkował na omawianym terenie w roku 1959 mgr Kazimierz Moskwa z Rzeszowa. Wiele z nich zasługuje na szczególną uwagę, np. wyroby krzemienne i naczynia tulipanowate kultury trzcinieckiej 3/ /kultura wczesnego brązu, ok. 1500 do 1300 lat

p.n.e./ z osady w Płazówce, urny grobowe z rewelacyjnego cmentarzyska ciałopalnego kultury łużyckiej tarnobrzeskiej grupy z Trzęsówki, przysiółek Jamnica-Ługi 4/, z pięknymi wyrobami brązowymi, wreszcie naczynie kultury przeworskiej /epoka żelaza, II – III wieku n.e./ z osady w Wilczej Woli, przysiółek Jaśkowe 5/. Obok naczynia wystawiono przęślik z tej osady oraz niezwykle rzadki zabytek /także z osady w Wilczej Woli/, jakim jest dyszka gliniana do dymarki – prymitywnego pieca hutniczego służącego do wytopu żelaza. Znalezisko to sugerować może przypuszczenie, że istniał tu w okresie kultury przeworskiej jakiś lokalny ośrodek hutniczy, który mógł ewentualnie pracować w oparciu o miejscowe, stosunkowo zasobne i bogate w zawartość żelaza złoża rudy darniowej /limonitu/. Odkrycie to może stanowić wielką rewelację archeologiczną.

W tej samej salce zaczyna się także ekspozycja etnograficzna. Można tu zobaczyć narzędzia pracy, jak: radła ramowe, „bose" i „kute", pług z drewnianą odkładnicą, drewniane widły „samorodne", jarzma, skrzynkę do rżnięcia sieczki, czyli tzw. „kosak" z ostrzem wykonanym ze starej kosy, dwie stępki ręczne i cepy dwukapicowe. Wszystkie te narzędzia były jeszcze do niedawna w powszechnym użytku. Do czasów pierwszej wojny światowej /i później – do czasów nam współczesnych/ większość wsi położonych wśród lasów przedstawiała obraz pod względem gospodarczym bardzo zacofany. Rolnictwo, które stanowiło główne źródło utrzymania, prowadzone było niesłychanie prymitywnymi środkami technicznymi. Powszechną była wówczas w użyciu dwupolicowa socha, albo – bardziej ku Rzeszowowi – drewniane radło ramowe, a dopiero współcześnie drewniany pług, obok innych drewnianych narzędzi rolniczych 6/.

W drugiej salce pokazano żarna obrotowe i „racz" – sito do przesiewania wymłóconego grochu, kilka miarek z łubu, np. miarki szyte z łubu wiązowego z Woli Raniżowskiej, wreszcie duże naczynia zasobowe, czyli tzw. „kadłuby" lub „toki" /w zależności od wsi/, leżące i stojące, służące do przechowywania zboża, otrąb, sieczki 7/, wykonane drążeniem w pniu wierzby lub innych drzew. Warto nadmienić, że w wielu wsiach lasowskich powiatu kolbuszowskiego zachowały się jeszcze do dzisiaj prymitywne sposoby obróbki drewna, a więc żłobienie i drążenie. Sposobami tymi Lasowiacy posługują się przy wykonywaniu różnych sprzętów gospodarskich i naczyń, np. koryt do pojenia bydła i drobiu, niecek, szufli do zboża, dawniej zaś do wyrobu pni dla pszczół i wspomnianych już kadłubów – toków.

Tutaj także widzimy „maszynkę" /kołowrotek/ do kręcenia powrozów, różne narzędzia służące do obróbki lnu i wreszcie kompletny warsztat tkacki – krosna z Widełki, pow. Kolbuszowa.

W trzeciej salce /największej/ widzimy przede wszystkim strój ludowy, starszy i młodszy, kobiecy i męski. Na uwagę zasługują piękne hafty na kobiecych zawiciach, zapaskach i gorsetach. Strój ludowy Lasowiaków, jaki widzimy w Muzeum noszony był jeszcze w okresie międzywojennym w niektórych miejscowościach, a zwłaszcza w Lipnicy, Dzikowcu, Wilczej Woli i Woli Raniżowskiej, a także w Raniżowie, gdzie istniał przed pierwszą wojną światową jeden z większych ośrodków hafciarstwa, służący całej okolicy i nie tylko Lasowiakom, lecz także Rzeszowiakom. Strój ten wyszedł dzisiaj całkowicie z mody i zachował się jeszcze tu i ówdzie – noszonych z okazji większych świąt 8/. W porównaniu do strojów innych regionów /kostiumologicznych/ woj. rzeszowskiego cechuje co znaczna prostota. Jest strojem najbardziej archaicznym 9/.

Kobiety ubierały się w stroje białe, z płótna samodziałowego /"lennego"/ lub kartonowego, ozdobne haftem, najpierw w kolorze czarnym, brązowym i czerwonym, o motywach geometrycznych, najczęściej z charakterystyczną ślimacznicą /np. na zawiciach, zapaskach lub przyramkach koszul/, następnie zaczęto wprowadzać do haftu motywy roślinne w kolorze przeważnie białym. Wreszcie ostatnią fazę haftu reprezentował w stroju ludowym u Lasowiaków – biały, dziurkowany, płaski lub wypukły. Biały samodziałowy strój kobiecy uzupełniały tzw. sukmanki – „żupaniki" szyte z siwego sukna fabrycznego /rakszawskiego/ oraz ubierane od święta gorsety. Te ostatnie były na początku szyte z sukna i posiadały skromne wyszycie niciane /wyhaftowanie na piersiach/, a później – w formie

zapożyczenia z innych regionów – były wykonane z aksamitu lub brokatu, niesłychanie bogate, wyszywane suto cekinami, koralikami szklanymi i kolorowa nicią. Jest to już jedyny element stroju kobiecego, jaki w formie ostatniej, zapożyczonej, noszony jest nadal z okazji ważniejszych uroczystości rodzinnych lub innych.

Mężczyźni ubierali się również w odzież płócienną, samodziałową, na którą w zależności od pory roku czy też zamożności noszono białe „płótnionki" podbite starym kocem, albo sukmany brązowa z sukna samodziałowego, także rakszawskiego, zdobione niebieskim /"siwym"/ oszyciem. Na głowach noszono kapelusze wyplatane ze słomy, z tzw. „trąci", albo sukienne magierki, zdobione różnie, w zależności od wsi, stąd inaczej nazwane, jak np. „w cztery strony świata" /Wilcza Wola/, „z kukurydzą" /Dzikowiec lub Lipnica/. We wsiach śródleśnych zachowała się jeszcze tradycja o chodakach plecionych z łyka, najczęściej lipowego lub wiązowego, albo robione z „samogonki" – skóry wyprawionej własnym przemysłem. Były jeszcze noszone powszechnie w okresie międzywojennym. Stanowią one w ekspozycji etnograficznej Muzeum przedmioty niezwykle interesujące.

Dla ożywienia ekspozycji ze strojem ludowym umieszczono w tej samej salce nieco sprzętu wiejskiego, jak „ślabanek" – ławę do spania, kredens, a zwłaszcza skrzynie wianne, pięknie malowane tzw. fladrem, ze Sokołowa – słynnego na całą Małopolskę Wschodnią /jeszcze przed pierwszą wojną światową/ ośrodka skrzyniarstwa ludowego. Zobaczyć tu można ponadto ceramikę z kilku znanych ośrodków /Niwiska, Dzikowiec i Sokołów w pow. kolbuszowskim oraz Domostwa w niżańskim i Medynie Głogowska w łańcuckim/, rzeźbę w drewnie i glinie oraz instrumenty muzyczne, tzw. „dłubanki" – basy, na których jeszcze grają w wielu miejscowościach Kolbuszowskiego /Bukowiec, Domatków, Przedbórz, Widełka/. Dzisiaj mało, kto wie, że Kolbuszowa z okolicznymi wsiami tworzyła kiedyś znaczny ośrodek lutnictwa. Pozostało po nim tylko kilka luźnych wzmianek 10/ i przysłowie, że „zgrał się, jak kolbuszowskie skrzypce".

Obok salki ze strojem ludowym znajduje się małe pomieszczenie z biblioteczką naukową Muzeum. Liczy ona obecnie ponad 400 pozycji w takich działach, jak archeologia, historia, etnografia i sztuka.

Całą wystawę muzealną uzupełniają mapy ośrodków tkactwa, dawnych przemysłów leśnych i drzewnych 11/, garncarstwa i współczesnej plastyki ludowej, ponadto kilkanaście zdjęć charakterystycznych dla wsi lasowskiej zagród i chałup oraz pięć bardzo interesujących i oryginalnych malowanek Zofii Partyki, utalentowanej malarki ludowej z Jeżowego w pow. niżańskim. Warto w tym miejscu wspomnieć, iż Muzeum posiada w swoim zbiorze etnograficznym bogatą kolekcję malowanek ludowych, współczesnych, pochodzących z czynnych obecnie ośrodków w Przedborzu, Bukowcu i Górnie, które nie mogą być włączone do ekspozycji stałej z braku miejsca.

Naszą wycieczkę po Muzeum Regionalnym Lasowiaków w Kolbuszowej pragnę zakończyć apelem do starszych i nauczycieli, aby zachęcali młodzież do zwiedzania tej interesującej placówki. Aby wspólnie z młodzieżą szkolną pomagali nam w ciągłym wzbogacaniu zbiorów Muzeum.

Przypisy:

1.Dyskusja toczyła się także na łamach prasy wojewódzkiej. Zob. artykuły polemiczne: 1. Franciszek Kotula, problemy muzealne w województwie rzeszowskim /Nowiny Tygodnia 28.XII.1957/; 2. Zbigniew Muszyński, Udział regionu lasowiackiego w obchodach Tysiąclecia /Nowiny Tyg. 4.X.1958/; 3. Maciej Skowroński, Jeszcze raz w sprawach regionu lasowiackiego /Nowiny Tyg. 1.XII.1958/.

2.Niezwykle interesującą publikację poświęcił Puszczy Sandomierskiej i jej mieszkańcom – Lasowiakom – doc. Franciszek Kotula z Rzeszowa, etnograf i wielki miłośnik rzeszowskiego. Polecam ją bardzo gorąco wszystkim zainteresowanym sprawami regionu kolbuszowskiego. Fr. Kotula, z Sandomierskiej Puszczy, Kraków 1962.

3.Z badań mgr K. Moskwy w roku 1960.

4.Z badań mgr K. Moskwy w roku 1959. W wyniku badań odkryto 329 grobów ciałopalnych bogato wyposażonych w ozdoby brązowe i żelazne /ok. 170 ozdób/. Stanowisko to doczekało się już kilku publikacji, zwłaszcza mgr K. Moskwy. Ponadto poświęcono mu specjalną wystawę, której organizatorem było w roku 1961 Muzeum Regionalne w Kolbuszowej.

5.Z badań mgr K. Moskwy w roku 1961.

6.Niektóre z tych narzędzi, np. widły drewniane lub tzw. „samorodne", używane są jeszcze obecnie do siana, gnoju itd. Natomiast radło ramowe było używane w kilku jeszcze wsiach powiatu /Bukowiec, Domatków czy Przedbórz/ już po roku 1944, zmieniło jedynie swoją funkcję, służąc jako płużek do odsypywania ziemniaków.

7.Muzeum w Kolbuszowej posiada w swoim zbiorze kilka dużych kadłubów-toków, które w połowie wysokości posiadają wycięty otwór o średnicy ok. 5-6 cm. Sprawa bardzo interesującą z tego względu, iż otwór ten wobec ogólnie przyjętego przeznaczenia kadłubów nie posiada żadnego praktycznego uzasadnienia, wręcz odwrotnie – jest on niepotrzebny. Zaintrygowany tym, próbowałem szukać jakiegoś wytłumaczenia tej sprawy w wielu miejscowościach, a zwłaszcza w tych, z których pochodziły naczynia. Znalazłem go – rzecz chyba bardzo prawdopodobna – dopiero w Woli Raniżowskiej. Opowiadano mi tam, że kadłuby te służyły w czasie okupacji jako skrytki do przechowywania różnych produktów żywnościowych. Miało to wyglądać w ten sposób: kadłub z wyciętym na odpowiedniej wysokości otworem imitującym oko, przykryty daszkiem z gontu lub ze słomy ustawiano w ogrodzie, w sadzie lub na drzewach jako ul – z ukrytym wewnątrz produktem, jak mąka, zborze, mięso, słonina i inne. Opowiadał mi nadto Michał Tęcza z Kopci, że w czasie ostatniej wojny kuzyn jego ukrywał się w takim kadłubie przez kilka dni.

8.Np. w Dzikowcu, gdzie od „niepamiętnych czasów" członkowie ochotniczej straży pożarnej pełnią w okresie Wielkanocy dyżur w kościele, ubrani w stare sukmany i megiery lasowiackie.

9.Określenia tego użyto w komentarzu do ekspozycji stroju lasowiackiego w Muzeum Kultury Ludowej w Młocinach pod Warszawą.

10.Zob. Zdzisław Szulc, Słownik lutników polskich, Poznań 1953, s. 38, 228, 233, 238, 245.

11.Przemysły leśne oparte o przeróbkę surowca drzewnego, jak tlenie popiołu, wyrób potażu, wyrób smoły-mazi, wypalanie węgla drzewnego i inne. Przemysły drzewne oparte o przeróbkę drzewa łącznie z produkcją różnego rodzaju fabrykatów i półfabrykatów, jak przemysł tartaczny, gonciarstwo i bednarstwo, kołodziejstwo, stolarstwo, zabawkarstwo.

Bibliografia regionalna dla powiatu kolbuszowskiego c.d.

1.Tadeusz Aksamit; Sprawozdanie z działalności Ośrodka Archeologicznego w Rzeszowie w latach 1960 i 1961 /Sprawozdanie Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego za rok 1962, s. 37-38, 43/, Rzeszów 1962.

2.Kazimierz Bielenda; działalność Polskiej Partii Robotniczej GL i Armii Ludowej na terenie Rzeszowszczyzny /Materiały z Sesji Popularnonaukowej Poświęconej Ruchowi Robotniczemu Woj. Rzeszowskiego Tom I, s. 266-267, 275, 281-283, 285, 291-292, 296-297, 299-300, 311, 314-315, 318, 320, 322-326, 347, 352.

3.Michał Chilczuk Województwo rzeszowskie, Warszawa 1962, s. 8, 15-16, 17-20, 22, 26, 32, 41, 45, 52, 57, 60, 71, 74, 80, 86, 87, 101-102, 107-108, 110,113, 117, 120, 127-128, 131, 135, 137, 141, 144, 162, 165, ryc. 2-3, 15, 28-34, 36, 38-39.

4.Leonard Czepik; Osiągnięcia na polu upowszechnienia kultury w woj. rzeszowskim w okresie 15-lecia Polski Ludowej /Materiały z Sesji Popularnonaukowej Poświęconej Ruchowi Robotniczemu Woj. Rzeszowskiego Tom II, s. 137-138/, Rzeszów 1962.

5.Tadeusz Dudziński Rozwój gospodarki Ziemi Rzeszowskiej /Materiały z Sesji Popularnonaukowej Poświęconej Ruchowi Robotniczemu Woj. Rzeszowskiego, Tom II, s. 40, 45, 75, 78-79, 86, 97, 105/, Rzeszów 1962.

6.Władysław Fołta Wspomnienia z walk młodzieży chłopskiej, Warszawa 1956, s. 87, 140, 143, 220-221, 255.

7.Władysław Fołta Antyfaszystowski front ludowy w województwie rzeszowskim lata 1934-1938 /Materiały z Sesji Popularnonaukowej Poświęconej Ruchowi Robotniczemu Woj. Rzeszowskiego, Tom I, s. 252-253, 256/, Rzeszów 1962.

8.Zygmunt Gloger; Geografia historyczna ziem dawnej Polski, Kraków 1900, s. 194.

9.Józef Gójski; Strajki i bunty chłopskie w Polsce, Warszawa 1949, s. 93.

10.Józef Gójski; Szlakiem walk chłopskich, Warszawa 1953, s. 44.

11.Rudolf Jamka; Wyniki badań wykopaliskowych w Rzeszowskim w 1962 r./Sprawozdanie Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego za rok 1962, s. 5-8, Rzeszów 1962.

12.Franciszek Kotula; Rzeszowski ośrodek złotniczy XVI-XIX w. oraz mistrz Wincenty Kasprowicz, Kraków 1962, s. 5, 7, 40.

13.Franciszek Kotula;Warownie chłopskie XVII w. w Ziemi Przemyskiej i Sanockiej /Studia i materiały do historii wojskowości, Tom VIII, z. 1, s. 149/ Warszawa 1962.

14.Franciszek Kotula;Strój Łańcucki, Wrocław 1955, s. 12, 50, 53.

15.Franciszek Kotula;Strój Rzeszowski, Lublin 1951, s. 37.

16.Jan Molenda; Masy chłopskie i ruch ludowy w czasie wojny 1914-1918, /Ruch robotniczy i ludowy w Polsce w latach 1914-1923, s. 384/, Warszawa 1960.

17.Kazimierz Moskwa; Uwagi o kulturze łużyckiej w Rzeszowskiem, ZOW t. XXVIII, z. 3, Poznań 1962, s. 226-229, ryc. 1-2.

18.Kazimierz Moskwa; Konserwatorskie archeologiczne prace wykopaliskowe przeprowadzone w województwie rzeszowskim w r. 1962 /Sprawozdanie Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego za rok 1962, s. 13-19/, Rzeszów 1962.

19.Karol Rogawski; O wykopaliskach leżajskich, Kraków 1956, s. 11-12, 15, 46-47.

20.Władysław Szafer;Epoka lodowa, Warszawa 1948, s. 76.

21.Stefan Siennicki; Wnętrza mieszkalne, Warszawa 1962, s. 364-369, 372, 386-387, 390-391, 396-403, 416.

22.Maciej Skowroński; Pojedyncze znaleziska zabytków archeologicznych z pow. kolbuszowskiego, ZOW t. XXVIII, z. 4, Poznań 1962, s. 334-336, ryc. 10-15

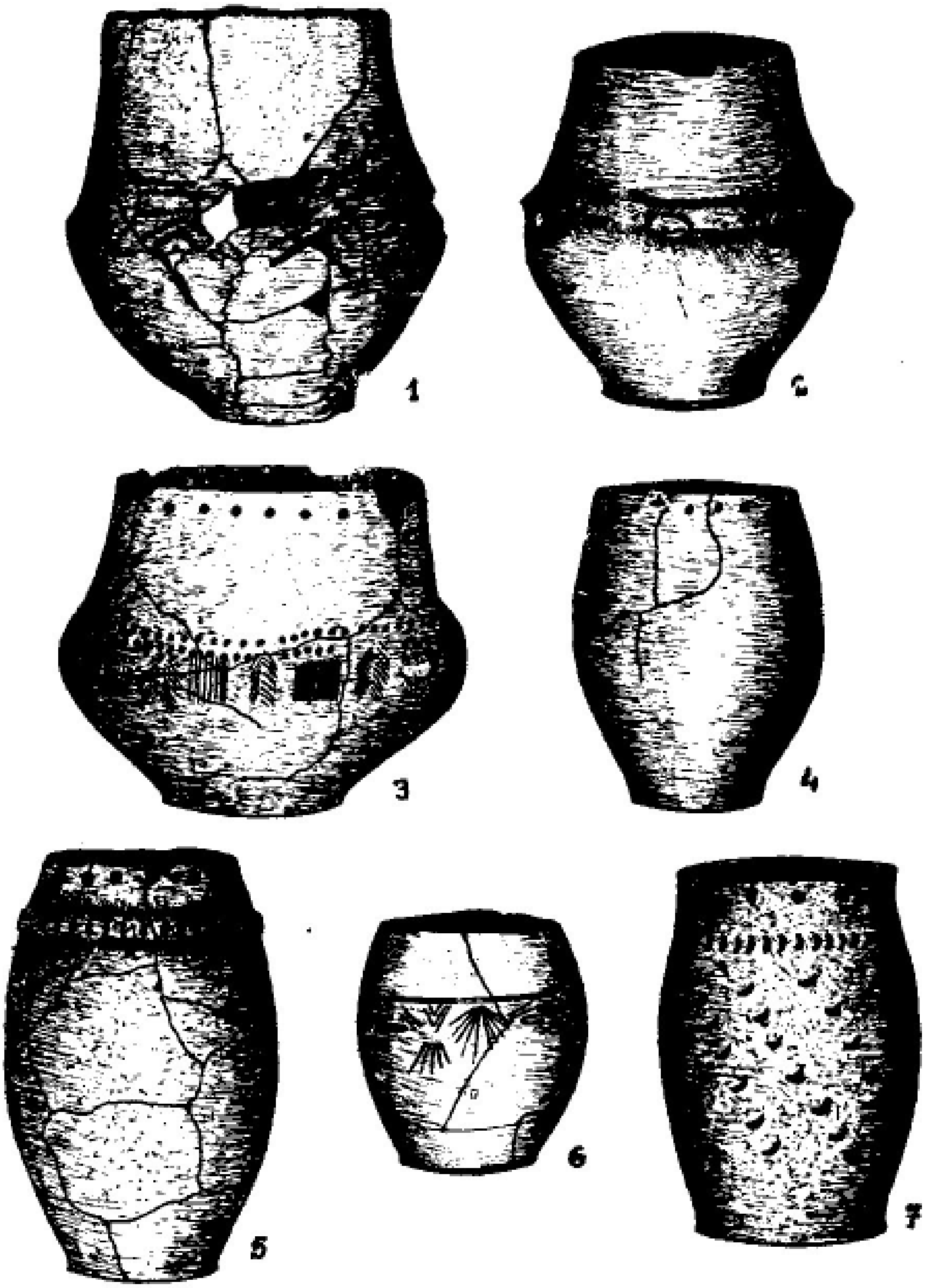
23.Witold Stankiewicz; Ruch ludowy w Polsce w latach 1918-1923 /Ruch robotniczy i ludowy w Polsce w latach 1914-1923, s. 438, 440/, Warszawa 1960.

24.Józef Tkaczow; Szkice z dziejów ruchu rewolucyjnego dzisiejszego woj. rzeszowskiego /Materiały z Sesji Popularnonaukowej Poświęconej Ruchowi Robotniczemu Woj. Rzeszowskiego, Tom I, s. 17, 19/, Rzeszów 1962.

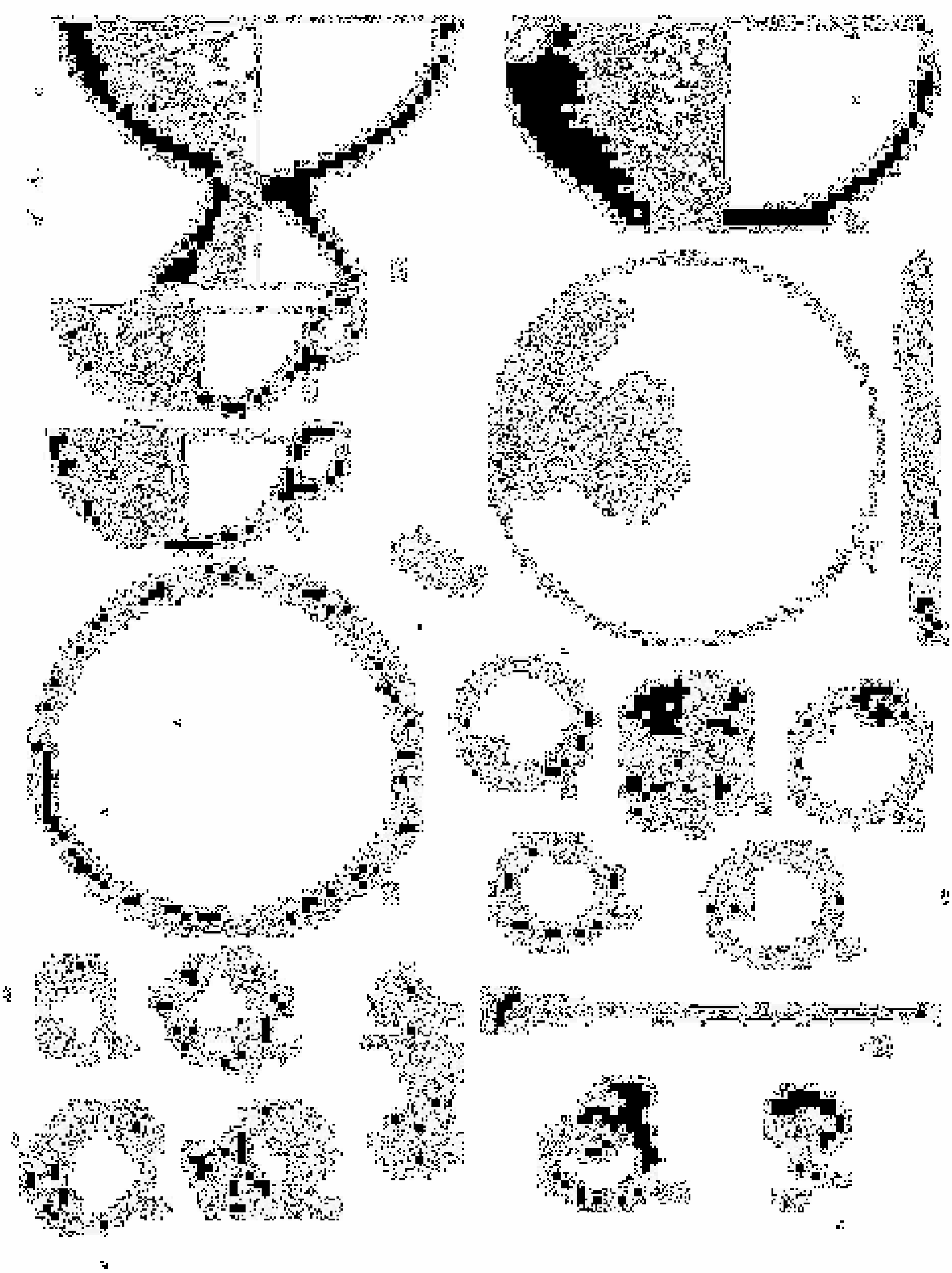
25.Zdzisława Trawińska; Szkice z dziejów ruchu radykalnego i rewolucyjnego Rzeszowszczyzny /Materiały z Sesji Popularnonaukowej Poświęconej Ruchowi Robotniczemu Woj. Rzeszowskiego, Tom I, s. 44, 79, 82, 84-86, 99-100, 103-105, 108, 145-146, 166-167, 174, 176, 178, 183, 185, 187, 193, 196, 200/, Rzeszów 1962.

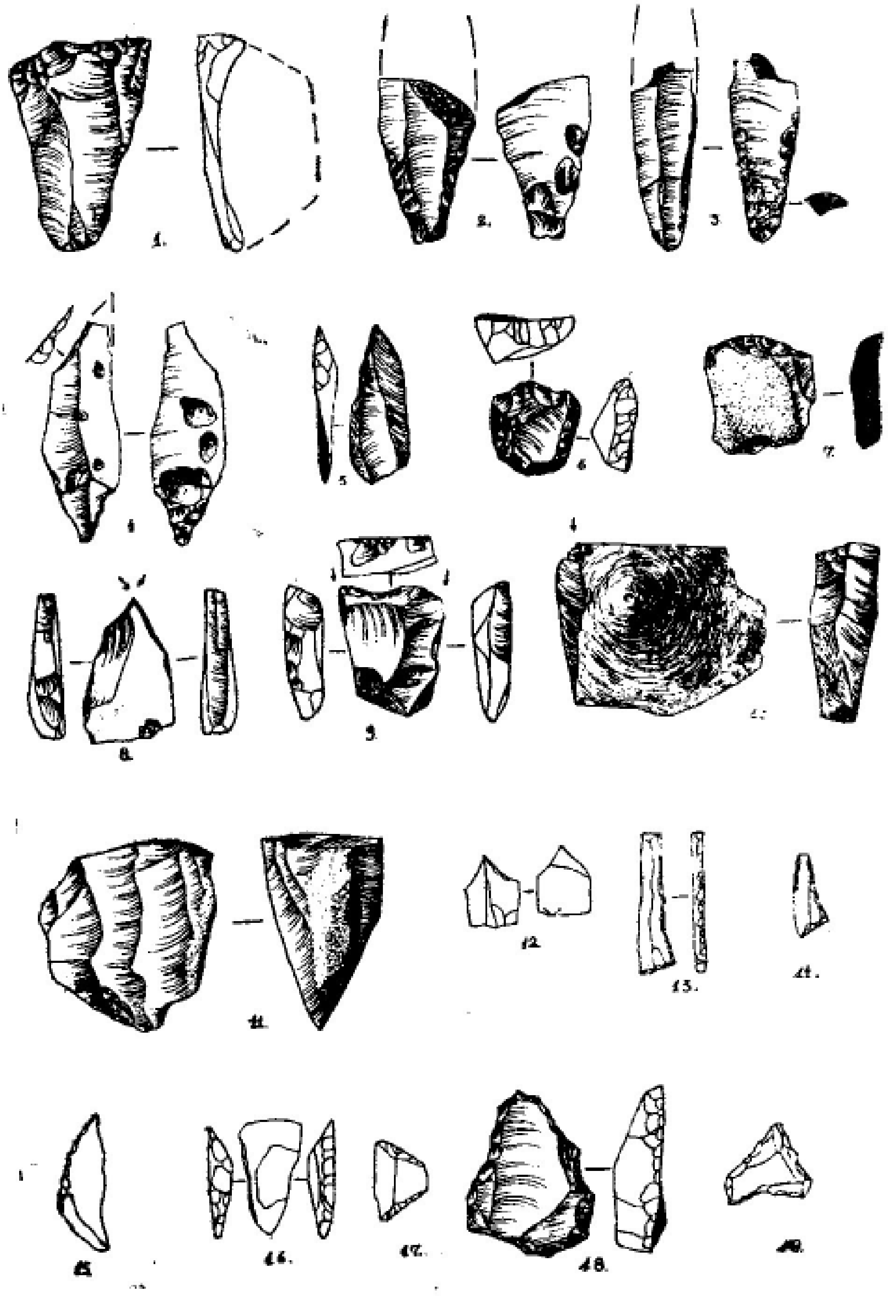
26.W dwudziestolecie wielkiego strajku chłopskiego 1937-1957, Warszawa 1957, s. 181, 312.

Zebrał M. Skowróński.

Tablica I. Trzęsówka, pow. Kolbuszowa, stan. 1, 1–6 — naczynia: 1 (grób [illegible]), 2 (grób [illegible]), 3 (grób [illegible]), 4 (grób [illegible]), 5 (grób [illegible]), 6 (grób [illegible]); Trzęsówka stan. 2, 7 — naczynie. Ryc. J. Moskwa

Tablica III. Wyroby paleolityczne i mezolityczne z Majdanu przysiółek Ciołek, pow. Kolbuszowa Ryc. S. K. Kozłowski